

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th March, 2025

O‘QISH SAVODXONLIGIDARSLARIDA BADIY ASARLAR ORQALI O‘QUVCHILAR MA’NAVIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH

Umaraliyeva Iroda Qudrat qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti
2-bosqich magistri

Annotatsiya:

Maqolada boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida nutq o‘stirishda badiiy asarlarning o‘qitish metodologiyasi, o‘ziga xos xususiyatlari, o‘quvchilarning og‘zaki nutqini o‘stirishida ularning nutqidagi kamchiliklar sabablarini aniqlash, uni bartaraf etish yo‘llari haqida so‘z boradi.

Аннотация:

В статье рассмотрена методика преподавания художественных произведений в развитии речи на уроках чтения в начальной школе, их специфические особенности, причины недостатков в их речи в развитии устной речи учащихся и пути их устранения. речь идет.

Abstract:

In the article, the teaching methodology of works of art in the development of speech in elementary school reading classes, their specific features, the reasons for the shortcomings in their speech in the development of oral speech of students, and ways to eliminate it is talked about.

Kalit so‘zlar: nutq, nutq aspektlari, badiiy asarlar, hikoya, ertak, ta’lim va tarbiya, adabiy til normalari, tafakkur va notiqlik san’ati, ta’lim sifati.

Ключевые слова: речь, стороны речи, художественные произведения, рассказ, сказка, воспитание и воспитание, нормы литературного языка, искусство мышления и речи, качество образования.

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th March, 2025

Key words: speech, aspects of speech, works of art, story, fairy tale, education and training, norms of literary language, art of thinking and speaking, quality of education.

KIRISH

Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida garchi ilmiy jihatdan bo'lmasada, amaliy jihatdan turli janrga mansub asarlar o'qib o'rganiladi. O'qish darsliklariga, asosan, hikoya, she'r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat va topishmoq kabi janrdagi asarlar kiritilgan. Bulardan tashqari, ilmiy-ommabop asarlar ham o'qitiladi.

Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, uslubi jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularning o'quvchilarga ta'siri ham har xil bo'ladi. Tabiiyki, har bir janrga oid asar matni lingvistik jihatdan ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Masalan, she'riy asarlar matni hikoya matnidani, ertak matni she'r matnidani, ilmiy-ommabop maqola matni masal janriga taaluqli asarlar matnidani tubdan farq qiladi. Topishmoqlar predmet, voqea-hodisalar o'rtasidagi o'xshashlikni taqqoslash orqali o'zlashtirilsa, maqollar mazmuni hayotiy misollar vositasida sharhlashni taqozo etadi. SHunga ko'ra, turli janrdagi badiiy asarlarni o'qishda o'qituvchidan unga mos usullar tanlash talab etiladi.

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th March, 2025

O‘qilgan asar mazmunini izchil ravishda qayta hikoyalash uning rejasini tuzishga yordam beradi. Reja tuzishda o‘quvchi hikoyani tarkibiy qismlarga bo‘ladi va har qaysi qismdagi asosiy fikrni aniqlaydi. Bularning hammasi analitik ish hisoblanadi. Keyin sintetik ishga o‘tiladi, ya’ni bolalar hikoya qismlariga sarlavha topadilar. O‘quvchilar o‘qituvchi rahbarligida reja tuzish jarayonida o‘qilgan hikoyaning har bir qismida bosh va ikkinchi darajali masala nimalardan iboratligi haqida, qanday qilib fikrni qisqa va aniq ifodalash haqida o‘ylaydilar. Sarlavha topish ustida ishlash, o‘quvchilar topgan sarlavhani jamoa bo‘lib muhokama qilish, reja tuzish jarayonining o‘zi bolaning fikrlash qobiliyatini faollashtirishi, unda o‘z mulohazasini isbotlash, asoslash odatlarini tarbiyalashi lozim. Asarni o‘qish va tahlil qilish jarayonida tuzilgan reja doskaga yozilsa, hikoya mazmunini izchil qayta hikoya qilishga yordam beradi. Reja asosida hikoya qilishning vazifasi mazmunni berilgan izchillikda o‘zlashtirishdir. Reja asosida qayta hikoyalash o‘qituvchi savoligi javob berishga nisbatan asar mazmunini aytib berishning hiyla mustaqil formasidir.

O‘qilgan asar mazmunini o‘zlashtirish ustida ishlashdagi keyingi bosqich, qisqartirib hikoyalash hisoblanadi. Qisqartirib hikoyalash uchun 2-3 qismga bo‘linadigan, bu bo‘limlar yaqqol ajralib turadigan, mazmuni sodda asarlar tanlanadi.

O‘qish jarayoni bolaga, kitob -aql chirog‘i, kitob -bebaho boylik ekanligini, uni asrab-avaylashni o‘rgatadi. 2-sinfda kitob tilidan aytilgan shunday misralar bor: Tanishaylik: men—kitob, Asl bilimlarga kon. Boylik beray behisob, Bo‘lsang agar qadrdon. Lekin yirtib, burdalab, Kamaytirma varog‘im. Sendan yana bir talab: Iflos qilma hech yog‘im.

Sinfdan tashqari o‘qish darslarida o‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda quyidagilarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir:

1. Bolalarni xalq og‘zaki ijodiga doir asarlarni o‘rganishga undash.

Ayniqsa, ertak, xalq qo‘shiqlari, maqollar, tez aytilishlar va dostonlar matnning ohangdorligi, so‘z ma’nolarining aniqligi, obrazlarning xalqchilligi, qiziqarli syujetga egaligi bilan o‘quvchilarni o‘ziga tortadi. (“Zumrad va Qimmat”, “Oltin tarvuz”, “Dehqon bilan ayiq” kabi ertaklar, “Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi”, “Ravshanxon”, “Alpomish”, “Avazxon” kabi xalq dostonlari va boshqalar.)

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th March, 2025

2. Vatan tarixi va milliy qahramonliklardan hikoya qiluvchi asarlarni o'rganishga da'vat qilish. O'quvchilarda bunday asarlar ko'tarinki ruh uyg'otadi, ona-zaminning benazir muqaddas ekanligini anglatadi, ayni paytda, jasorat bilan yashash insonni kelajak uchun faxrli va suyuqli shaxsga aylantirishini his qiladi. (Oybekning "Bolalik" qissasi, Mirmuhsinning "Temur Malik" romanidan hikoyalar, A.Oripovning "Sohibqiron" dostonidan parchalar va boshqalar.)

3. Syujetli va lirik she'rlarni o'qish va yod olish tavsiyasi. Bundan kichik kitobxon nafosat tuyg'usiga erishadi. So'zda fikrni jilolan-tiruvchi xususiyatlar mavjudligini she'riy misralar vositasida o'rganadi. (Z.Diyorning "Suv bilan suhbat", Sh.Sa'dullaning "Ozoda", M.A'zamning "Tuyg'ular", T.Adashboyevning "Sovg'a", A.Obidjonning "Siz eshitmagan qo'shiqlar", S.Ochilning "Burgut", H.Imonberdiyevning "Shokoladxo'rlar" kabi she'riy kitoblari va boshqalar.)

5. Ekologiya, fan, texnika va hunarga doir badiiy, ilmiy-ommabop asarlarni o'qish va kichik kitobxonga mo'ljallangan kundalik matbuot nashrlarini o'rganishga jalb etish. Bu narsa o'quvchilarni zamon bilan hamnafas bo'lishga, ijodkorlikka, hunar o'rganishga, fan-texnika yutuqlaridan ilhomlanishga da'vat etadi. O'qilgan asarni qisqartirib hikoya qilishga 3- sinfdan boshlab o'rgatiladi. Tanlab hikoyalash ham bolalarning tafakkuri va nutqini o'stirish vositalaridan biridir. Tanlab hikoyalashda o'quvchi:

1) o'qigan matndan bir qismini, uning chegarasini ongli ravishda ajratib so'zlab beradi;

2) hikoyadan faqat bir voqeani aytib beradi;

3) hikoya mazmunini faqat bir syujet yo'nalishida so'zlab beradi.

Bolalar tanlab qayta hikoyalash malakasini hosil qilishga boshlang'ich sinf izohli o'qish darsida keng qo'llanadigan metodik usullar yordam beradi:

1) hikoya qismiga chizilgan rasm asosida hikoyalash;

2) hikoyadagi bir voqeani tasvirolovchi rasm asosida hikoyalash;

3) tanlab qayta hikoyalashni talab etadigan savollarga javob berish.

O'quvchi tanlab hikoya qilishga tayyorlanganda o'qilgan matnni tahlil qiladi. Bunday tahlil bolalar tafakkurini, ular nutqidagi mustaqillikni o'stiradi va o'qilgan matn mazmunini o'zlashtirishga yordam beradi. Hikoyani o'qish bilan

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th March, 2025

bog'liq holda o'tkaziladigan ijodiy ishlar ham o'quvchilar nutqini, tafakkurini o'stiradi. Bular:

- 1) ijodiy qayta hikoyalash;
 - 2) inssenirovka qilish;
 - 3) o'qilgan asarga rasm chizish;
- hikoyani davom ettirish.

1. Ijodiy qayta hikoyalashda o'qilgan hikoyaning sharoitini, yo formasini o'zgartirib hikoya qilinadi, yoki hikoyani yangi epizodlar bilan to'ldirib hikoya qilinadi.
2. Inssenirovka yoki sahnalashtirishda o'quvchilar o'qilgan hikoyani sahnabop qilib o'zgartiradilar. Buning uchun ular hikoyaga ssenariy haqida, kostyum, qatnashuvchilarning imo-ishorasi haqida o'ylaydilar, monologik nutqni dialogik nutqqa aylantiradilar (bu tilni o'rgatish nuqtai nazaridan eng muhim ish hisoblanadi).
3. O'qilgan hikoyaga rasm chizishda o'quvchi rassomlar tomonidan chizilgan rasmlardan o'qilgan asarning mazmuniga mos rasm tanlaydi yoki o'zi rasm chizadi. Agar o'quvchi rasmni yaxshi chiza olmasa, o'zi chizmoqchi bo'lgan rasmni og'zaki tasvirlab beradi, ya'ni so'z bilan rasm chizadi.
4. O'qilgan hikoyani davom ettirish usuli maktab tajribasida keng qo'llanadi. Bu usul hikoyaning mazmuni uni davom ettirishga imkon beradigan asarlarda qo'llanadi. Boshlang'ich sinflarda hikoya syujeti, kompozitsiyasi, qahramonlarini o'rganish bo'yicha turli tahlillar matn ustida ishlash asosida olib boriladi. Bunda o'quvchining ijodiy faolligi ortadi, ijodiy fikrlash doirasi kengayadi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlab o'tish kerakki, nutq o'stirish mashg'ulotlarida, ayniqsa, bolalarning badiiy asarlarni o'qib, hikoya qilib berishlariga katta ahamiyat beriladi. Badiiy asarlarni qayta hikoya qilib berishga o'rgatish va ularni sahnalashtirish, she'rni yod oldirish o'qituvchiga katta mahorat va mas'uliyat yuklaydi. Muallif tomonidan badiiy asar mazmuni qanchalik yorqin ifodalangan bo'lsa, unda ishtirok etuvchilarning nutqlari (gaplari) bolalarga ifodali, mazmunli yetkazilsa, u bolalarni hayajonlantiradi, his-tuyg'ularining rivojlanishiga, asar

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th March, 2025

qahramonlari bilan bo‘ladigan voqealarning uzoq esda saqlanishiga, lug‘atining boyishiga hamda nutqining grammatik jihatdan to‘g‘ri shakllanib borishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bolalar hech qanday qiyinchiliksiz o‘qituvchining asar yuzasidan bergan savollariga javob bera oladilar, ayrim so‘zlarni, jummalarni takrorlaydilar, qahramonlarning ijobiy va salbiy tomonlarini xarakterlab beradilar, o‘qituvchiga taqlid qilib, ularning ovozi o‘xshatishga harakat qiladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boshlang‘ich sinflarning takomillashtirilgan davlat ta’lim Standarti. boshlang‘ich ta’lim" jurnali. 2018. 5-son.
2. Boshlang‘ich ta’lim takomillashtirilgan O‘quv dasturi. "Boshlang‘ich ta’lim jurnali. 2018. 5-son
3. G‘afforova, Sh.Nundlayeva. O‘qish kitobi. 2-sinf. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. - T.. "Sharq". 2020. - 144 h
4. RJo‘ruyev, A.Zunnunov. Ta’lim jarayomda o‘quv ranlarini inlcgratsiyalash. T.. "Sharq". 2021. 80 b.
7. T.G‘afforova va boshqalar "O‘qish kilobi", 1-sinf. I . "Sharq», 2023 128-b.
8. T. G‘afforova "Boshlang‘ich la’limda zamonaviy pedagogik lexnologiyt)-lar". T.. "Tafakkur", 2011-yil.
9. Akramova S.R. Ona tili darslari orqali o‘quvchilarni matn ustida ishlashga o‘rgatishning ahamiyati. "Yoshlarning intellektual va ma’naviy salohiyatini oshirishda navoiy va bobur ijodiy merosining o‘rni va ahamiyati" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari 2024-yil, 15-fevral. 326-328-betlar.